

**ВІДГУК**  
**офіційного опонента**  
**доктора педагогічних наук, професора ЧИЧУК Антоніни Петрівни**  
**на дисертаційне дослідження ПУСТОВОЇ Світлани Олександрівни**  
**на тему: «Формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій»,**  
**на здобуття ступеня доктора філософії**  
**за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки»**  
**галузь знань 01 «Освіта/Педагогіка»**

**Актуальність обраної теми та її зв'язок з відповідними планами галузей науки.** На початку XXI століття людство дедалі гостріше відчуває наслідки глобальних екологічних викликів. Кліматичні зміни, забруднення повітря, води й ґрунтів, виснаження природних ресурсів, скорочення біорізноманіття свідчать про необхідність переосмислення взаємин людини з природою. Сучасне суспільство позначено впливом потреб розвитку демократичних європейських цінностей та викликів сучасності. Комплексна підготовка молодого покоління уможлиблює реалізацію таких змін, що передбачають у системі вищої освіти створення належних умов для гармонійного розвитку особистості, формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій, формування у них загальних і професійних компетентностей.

Особливої уваги потребує питання формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій, професійна діяльність яких безпосередньо пов'язана з роботою з людьми, формуванням громадської думки, вихованням молодого покоління та впливом на соціальні процеси.

З огляду на це, дисертація Пустової Світлани Олександрівни на тему: «Формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій» є актуальною, доцільною та своєчасною.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертація виконана в межах науково-дослідної роботи кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України за темою «Теоретико-методичні основи навчально-виховної роботи у природоохоронних та аграрних вищих навчальних закладах» (номер державної реєстрації 0115U003561).

**Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації.** У дисертації запропоновано вирішення актуальної науково-педагогічної проблеми: з'ясовано сучасний стан розробленості проблеми дослідження у педагогічній теорії та практиці, уточнено сутність і структуру поняття «екологічні цінності студентів соціономічних професій»; конкретизовано критерії та показники, охарактеризовано рівні сформованості екологічних цінностей у студентів соціономічних професій; визначено та обґрунтовано педагогічні умови формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій; розроблено структурно-функціональну модель формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій; експериментально перевірено дієвість визначених педагогічних умов формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій.

**Експериментальна база та організація дослідження.** Експериментальне дослідження проводилося в період із 2023 до 2026 р. на базі Національного університету біоресурсів і природокористування України, Хмельницького національного університету, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний

інститут». Усього на констатувальному етапі в дослідженні брали участь 376 студентів спеціальності 015 «Професійна освіта», на формувальному – 152 студенти.

**Наукова новизна одержаних результатів** полягає в тому, що: *уперше*: визначено та експериментально перевірено педагогічні умови формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій: спрямованість змісту освітнього процесу на формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій; залучення студентів до практичної природоохоронної та волонтерської діяльності; створення екологічно орієнтованого освітнього середовища з урахуванням принципів аксіопедагогіки; розвиток екологічного мислення та особистісної відповідальності студентів за стан довкілля; розроблено структурно-функціональну модель формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій, яка складається з концептуального (мета, принципи та підходи до формування, компоненти); організаційно-змістового (форми, методи, навчально-методичне забезпечення, етапи, педагогічні умови формування екологічних цінностей) та діагностувального (критерії, рівні сформованості екологічних цінностей, корекційні заходи, результат) блоків; *уточнено*: критерії, показники (ціннісно-мотиваційний: усвідомлення цінності природи та природних ресурсів; визнання необхідності гармонійної взаємодії людини і довкілля; мотивація до екологічно відповідальної поведінки; готовність брати участь у природоохоронній діяльності; когнітивний: знання основ екології та принципів сталого розвитку; розуміння глобальних і локальних екологічних проблем; обізнаність щодо способів раціонального природокористування; здатність аналізувати екологічні ситуації; діяльнісний: участь у природоохоронних заходах; дотримання екологічно доцільних моделей поведінки; здатність застосовувати екологічні знання у професійній діяльності; вияв ініціативи у реалізації екологічних проєктів та рефлексивний: усвідомлення особистої відповідальності за стан довкілля; здатність оцінювати власні екологічні вчинки; прагнення до самовдосконалення у сфері екологічної культури; готовність сприяти поширенню екологічних цінностей у професійній діяльності) та охарактеризовано рівні (низький, середній і високий) сформованості екологічних цінностей у студентів соціономічних професій; *удосконалено* зміст та організацію освітнього процесу формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій; *подальшого розвитку дістали* теоретичні засади і практичні аспекти методики формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій; розуміння сутності екологічних цінностей студентів соціономічних професій як інтегративного особистісно-професійного утворення, яке поєднує систему ціннісних орієнтацій, екологічних знань, практичних умінь і досвіду екологічно відповідальної поведінки, відображає усвідомлене ставлення майбутнього фахівця до природи та навколишнього середовища, ґрунтується на визнанні принципів сталого розвитку й особистої відповідальності за наслідки взаємодії суспільства і довкілля та виявляється у готовності здійснювати професійну діяльність на засадах екологічної доцільності, соціальної відповідальності й забезпечення екологічної безпеки суспільства.

**Практичне значення дисертаційного дослідження** полягає в проведенні заходів з упровадження в освітній процес педагогічних умов формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій (доповнення змісту навчальних дисциплін матеріалом з акцентом на поглиблення екологічних знань студентів у професійній діяльності; використання міждисциплінарного підходу; введення вибіркового дисциплін екологічного спрямування; упровадження спецкурсу «Екологічна етика»; участь студентів у волонтерських екологічних проєктах, екологічних акціях; проведення ярмарків, тренінгів, конкурсів тощо; організація діяльності студентського клубу «Екологічна майстерня»; розроблення кожним студентом індивідуальної програми удосконалення екологічних

цінностей), використанні таких форм (проблемні лекції, практикуми, інтелектуальні та рольові ігри, тренінги, екологічна лабораторія, міждисциплінарна майстерня, лекції-конструювання, індивідуальні консультації, самостійна робота, вебінари), методів (творчі, проблемні, змагальні, дискусії, дебати, кейс-метод, робота в групах, мозкового штурму, індивідуальні завдання), технологій (інтерактивні, проєктні, проблемного навчання, інформаційно-цифрові, тренінгові, ігрові, дослідницького навчання, критичного мислення) та засобів (навчально-методичні; інформаційно-комунікаційні: мультимедійні презентації, відеоматеріали; наочні; практичні; соціально-комунікативні; екологоорієнтованого освітнього середовища) навчання.

Обраний дисертанткою науково-категоріальний апарат відповідає змісту роботи. Об'єкт, предмет, сформульована мета, завдання дослідження є чіткими, виваженими, такими, що мають логічний і цілком обґрунтований характер.

Для вирішення поставлених завдань використано комплекс взаємопов'язаних **методів дослідження**: *теоретичні*: аналіз (історичний, порівняльний, дефінітивний), синтез, порівняння, узагальнення, систематизація – для з'ясування стану розробленості проблеми дослідження у педагогічній теорії та практиці, визначення сутності процесу формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій, обґрунтування педагогічних умов реалізації досліджуваного процесу; моделювання – для розроблення моделі формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій; *емпіричні*: анкетування, бесіда, пряме і непряме спостереження, метод експертних оцінок, само-оцінювання – для діагностування рівня сформованості екологічних цінностей у студентів соціономічних професій; педагогічний експеримент – для перевірки ефективності педагогічних умов формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій; *математичної статистики*: оброблення, кількісний і якісний аналіз отриманих даних, описова статистика, метод кутового перетворення Фішера (критерій  $\phi^*$  Фішера) – для оцінки вірогідності різниці між відсотковими частинами двох вибірок (контрольної та експериментальної груп), t-критерій Стюдента – для порівняння середніх значень вибірок у КГ та ЕГ та підтвердження достовірності отриманих результатів; *графічні*: представлення результатів дослідження за допомогою рисунків, таблиць, наочного та порівняльного аналізу отриманих експериментальних даних.

Широкий вибір методів дослідження логічно доповнюють один одного, що дозволило досягнути поставлених цілей і завдань. Одержані дані та результати їх опрацювання вказують на ефективність наукової траєкторії дослідження.

**Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність.** Високий ступінь обґрунтованості й достовірності результатів дослідження дисертантки забезпечується: адекватною і оптимальною дослідницькою методологією, системним аналізом теоретичного матеріалу; комплексним застосуванням якісних методів наукового пошуку; обґрунтуванням хронологічних меж дослідження; оптимальним терміном реалізації експериментальної роботи; представницькою джерельною, позитивними результатами впровадження матеріалів дисертації у роботу закладів вищої освіти України.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Національного університету біоресурсів і природокористування України (акт про впровадження від 07.05.2025 р.), Хмельницького національного університету (довідка № 035/36 від 24.04.2026 р.), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/39 від 24.04.2026 р.), навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» (довідка № 277 від 15.04.2026 р.).

Дисертацію виконано на належному науковому рівні. Пустова Світлана Олександрівна володіє науковими засадами проблеми і методами її дослідження. Позитивне враження справляє оформлення роботи, вміщені в ній актуальні інформаційні матеріали. Зміст анотації, поданої українською та англійською мовами, відображає зміст дисертації та висвітлює суттєві її аспекти та основні положення.

**Значення для науки і практики одержаних авторкою результатів.** Результати дослідження можуть бути використані науково-педагогічними працівниками закладів вищої освіти у процесі підготовки та викладання курсів «Психологія праці та екокультури особистості» «Формування ціннісного світогляду», «Валеологія та основи медичних знань», «Правова культура особистості», для проведення позанавчальних заходів.

**Оцінка змісту дисертації та її завершеність.** Структура дисертації є логічною. Дисертантка ґрунтовно й послідовно віддзеркалює логіку основних завдань наукового пошуку.

Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загального висновку, списку використаних джерел (319 найменувань, із них 69 – іноземною мовою), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 296 сторінок. Дисертація ілюстрована 20 рисунками, 5 таблицями.

Дисертація системно організована: чітко окреслено її предмет і мету, забезпечено відповідність їм висновків, що логічно випливають із змісту основного тексту дисертації.

У дослідженні подано теоретико-методичне обґрунтування і результати експериментальної перевірки педагогічних умов формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій. З'ясовано, що формування екологічних цінностей майбутніх фахівців є предметом уваги широкого кола дослідників різних галузей. Теоретичну основу формування екологічних цінностей становлять наукові концепції: сталого розвитку, освіти для сталого розвитку, аксіологічна, екоцентрична, культурологічна, екопсихологічна, біоетична та компетентнісна концепції, які в сукупності забезпечують формування ціннісного ставлення до природи, екологічної відповідальності та готовності до екологічно доцільної професійної діяльності.

З позиції педагогічної науки екологічні цінності розглядаються авторкою як результат цілеспрямованого освітнього впливу, спрямованого на формування у здобувачів освіти стійких переконань, установок, знань та моделей поведінки, спрямованих на відповідальне ставлення до природи та дотримання принципів сталого розвитку.

Екологічні цінності студентів соціономічних професій подано, як: інтегративне особистісно-професійне утворення, яке поєднує систему ціннісних орієнтацій, екологічних знань, практичних умінь і досвіду екологічно відповідальної поведінки, відображає усвідомлене ставлення майбутнього фахівця до навколишнього середовища, ґрунтується на визнанні принципів сталого розвитку й особистої відповідальності за наслідки взаємодії суспільства і довкілля та виявляється у готовності здійснювати професійну діяльність на засадах екологічної доцільності, соціальної відповідальності й забезпечення екологічної безпеки суспільства.

Формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій потрактовано як цілеспрямований і організований процес впливу на особистість, спрямований на засвоєння екологічних знань, усвідомлення цінності природи та гармонійної взаємодії людини з довкіллям, розвиток екологічного мислення, відповідального ставлення до навколишнього середовища й готовності реалізовувати екологічно доцільну поведінку та професійну діяльність відповідно до принципів сталого розвитку.

У дисертації конкретизовано критерії, показники та охарактеризовано рівні сформованості екологічних цінностей у студентів соціономічних професій.

Визначено та обґрунтовано педагогічні умови формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій.

Діяльнісною складовою реалізації педагогічних умов формування екологічних цінностей у студентів стали форми (проблемні лекції, практикуми, інтелектуальні та рольові ігри, тренінги, екологічна лабораторія, міждисциплінарна майстерня, лекції-конструювання, індивідуальні консультації, самостійна робота, вебіари), методи (творчі, проблемні, змагальні, дискусії, кейс-метод, мозкового штурму, робота в групах, індивідуальні завдання), технології (інтерактивні, проєктні, проблемного навчання, інформаційно-цифрові, тренінгові, ігрові, дослідницького навчання, критичного мислення), засоби (навчально-методичні: навчальні дисципліни екологічного спрямування, навчальні й методичні посібники, електронний освітній ресурс E-learn, ситуаційні завдання, практикуми; інформаційно-комунікаційні: мультимедійні презентації, відеоматеріали; наочні; практичні; соціально-комунікативні; екологоорієнтованого освітнього середовища: екологічні лабораторії, навчально-дослідні ділянки; ботанічний сад НУБіП України).

Дисертанткою розроблено структурно-функціональну модель формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій.

Дієвість педагогічних умов формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій підтверджено результатами формувального експерименту. Упровадження зазначених педагогічних умов сприяло статистично значущим змінам, відбувся перерозподіл студентів КГ і ЕГ за рівнями сформованості екологічних цінностей. Застосування t-критерію Стьюдента у дисертаційному дослідженні дозволило порівняти середні значення вибірок у КГ та ЕГ та підтвердити достовірність отриманих результатів. Завдяки методу кутового перетворення Фішера у дисертаційному дослідженні було зіставлено відсоткові частки двох вибірок у КГ та ЕГ на кожному етапі педагогічного експерименту та виявлено статистично значущі розбіжності між ними. Аналіз результатів експериментальної роботи свідчить про дієвість педагогічних умов формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій та підтверджує гіпотезу дослідження емпіричним шляхом.

Слід відзначити, що загальні висновки відповідають поставленим завданням, обґрунтованість і переконливість яких засвідчують самостійність і логічність суджень, достатню наукову підготовленість здобувачки.

Позитивно розцінюємо представлену у додатках наукову інформацію, а таблиці та рисунки увиразнюють уявлення про цілісність дослідження, проведеного дисертанткою.

Список використаних джерел зроблено з дотриманням встановлених вимог.

Рівень узагальнення результатів педагогічного наукового пошуку свідчать про зрілість дисертантки як дослідниці проблем педагогіки. Академічний плагіат відсутній. Чітко прописано особистий внесок здобувачки.

Отже, після проведення детального аналізу можемо констатувати, що дисертація Пустової Світлани Олександрівни за своїм змістом, стилем викладу і розкриттям основних положень, висновками та результатами є завершеним самостійним дисертаційним дослідженням.

**Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.** В цілому позитивно оцінюючи наукове і практичне значення здобутих Пустовою Світланою Олександрівною результатів, необхідно назвати деякі дискусійні положення, а також висловити окремі побажання:

1. Описуючи в підрозділі 2.1 зарубіжний і в підрозділі 1.2 – національний досвід формування екологічних цінностей у студентів, авторкою не зовсім вдало обрано послідовність викладу матеріалу. Варто було подати спочатку досвід зарубіжних країн у логічній послідовності, потім вітчизняний та виокремити ті аспекти зарубіжного досвіду, які можуть бути використані і які вже активно використовуються в освітньому процесі закладів вищої освіти України для формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій.

2. Бажано було б більш чітко представити формування екологічних цінностей на засадах міждисциплінарної інтеграції.

3. На наш погляд, наукова новизна дослідження значно виграла б, якщо сформульоване автором визначення сутності екологічних цінностей студентів соціономічних професій було б подано як *«вперше»*, а не в *«подальшого розвитку дістали»*, це підсилило б теоретичну значущість роботи, що цілком зроблено у дисертації.

4. На с. 117 дисертації до основних напрямів та заходів формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій авторкою віднесено «підготовку викладачів до реалізації екологічно орієнтованого навчання». Але за результатами експертного опитування цей напрям не увійшов до переліку основних педагогічних умов. Доцільно було б приділити увагу окресленому аспектові проблеми, зокрема, розробивши методичні рекомендації для науково-педагогічних працівників щодо формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій.

5. Для реалізації визначених педагогічних умов формування екологічних цінностей авторка доречно пропонує такі засоби: навчально-методичні, наочні, практичні, соціально-комунікативні, засоби екологоорієнтованого освітнього середовища та інформаційно-комунікаційні, зокрема – на основі використання цифрових технологій. До них віднесено системи дистанційного навчання; мультимедійні презентації, інтерактивні лекції; електронні підручники та цифрові бібліотеки; освітні відео, інтерактивні карти; мобільні застосунки екологічного моніторингу; онлайн-платформи для екологічних курсів; віртуальні лабораторії та симулятори; цифрові сервіси для проведення екологічних опитувань). Вважаємо, робота лише виграла б від більш детального висвітлення ролі сучасних цифрових платформ та штучного інтелекту, які авторка згадує серед особливостей інноваційних технологій.

Зазначимо, що висловлені зауваження не знижують загального позитивного враження від дисертаційного дослідження Пустової Світлани Олександрівни та мають рекомендаційний характер. Загальний обсяг основного тексту дисертації відповідає вимогам до написання наукових досліджень, які подаються на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки» галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка».

**Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях.** Отримані результати дослідження було оприлюднено в 22 наукових працях, з яких 7 статей у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, стаття у науковому виданні іншої держави, розділ у колективній монографії, стаття в іншому виданні, 12 тез наукових доповідей.

**Висновок.** На основі вивчення поданої роботи можна дійти висновку, що враховуючи актуальність теми, наукову новизну отриманих результатів та їхнє практичне значення зазначаємо, що дисертація Пустової Світлани Олександрівни на тему: «Формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагоме теоретичне й прикладне значення для розвитку педагогічної науки, заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження

вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її авторка Пустова Світлана Олександрівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки» галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка».

**Офіційний опонент професор кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського університету імені Ференца Ракоці II, доктор педагогічних наук, професор Антоніна ЧИЧУК**